

Mate Šimundić
Pedagoška akademija, Maribor

JEZIČNE OSOBITOSTI U „CVITU RAZGOVORA” FILIPA GRABOVCA

Obrađen je jezik Grabovčeve pjesme "Od Pile", svakako njegove najdulje pjesme, koja u osnovi sadrži sve osobitosti njegova jezika. Pored uvodnoga dijela, tu je fonetika, morfologija, zanimljivosti iz tvorbe riječi i sintakse. Gdje god se ukazala potreba, ukazano je na istovjetnost i razliku između jezika Filipa Grabovca i ondašnjega i sadašnjega govora njegove Sinjske krajine.

Predloškom za izvor podataka poslužio je "Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga" objavljen 1951. u Starim piscima hrvatskim, knjizi XXX., koju je priredio Tomo Matić. Znano je da se naslovljeno djelo pretežito sastoji od pjesama, manji je dio prozni. Pjesme su nejednake dužine. Najduža je ona što je označena naslovom "Od Pile". Da ne bude nedoumice, valja reći kako je Pile osobno ime, odmilica od Pilip, tj. Filip. Data je pjesma složena od 1498 stihova, i gotovo su svi osmerački. S obzirom na dužinu sigurno je kako se u njoj ogledaju sve ili gotovo sve osobitosti Grabovčeva književnoga jezika. Grabovac je u osnovi pisao jezikom svoga rodnog kraja, dakle Sinjske krajine (u užemu smislu Vrličke krajine) prve polovice XVIII. stoljeća. Pisac bijaše stekao najvišu naobrazbu koju je uopće mogao pridobiti u svome vremenu. Kakva-takva izgrađenost njegova jezika dokazuje kako je osim narodnoga pjesništva dobrotno poznao hrvatsku književnost na štokavskome i čakavskom jeziku. Pojedine riječi i izrazi mogu ovo potvrditi. Primjerice, uporaba glag. *spati* i *riti* (tj. reći) dokazom su preuzimanja od drugih hrvatskih književnika, jer isti glag. ne bijahu u njegovu rodnome govoru, potom aoristni morfemi *-ismo*, *-iste* mjesto

domaćih -išmo, -ište te l. mn. aorista pom. glag. *biti* - *bismo* premda je u domaćemu okolju samo *bi*, onda muš. rod pridjeva na -*stan* (*bolestan*, *radostan* prema sinjskome *bolesan*, *radosan*), infinitiv na -*ti* i -*ći*, pokoji glagolski prid. radni na -*ao*, im. *mati*, prid. *srićan* i *nesrićan* i sl.

Grabovac je književnosti bio namijenio jasan zadatak: čuvati dobar način življenja u smislu katoličkoga morala i održati samosvojnost hrvatskoga naroda. Drugu je zadaću platio životom. Na nesreću, njima je podredio svoj jezik: često ga je bezobzirno krojio i prekrajao, škopio i lomio ne poštujući pritom nikakvu umjerenost; naprosto se sveo na okretna stihotvorca. Navodim tek nekoliko primjera koji očitog govore u kolikoj je mjeri Filip Grabovac svoj jezik podredio potrebi sroka i stiha: *Izajdimo malo vanka / da stojimo koja danka* (99); *Kad za goru sunce pade / ter ne vidi drago kađe* (355); *neka znaju sva naroda / Pilu tužna koji proda* (591); *plemenita tog nauka / držaju ga sve na ruka* (735); *Tu je svako ljuto zviri / po naravi svojoj sviri* (925); *Nitko ne ću da to zna je / ni da mene tko poznaje* (1243); *Veselje se tu načini / svake vrste po načini* (1471).

Sličnih je primjera još moguće navesti, no i ovoliko je dosta kako bi se uočilo koliko je pisac robovao sroku, točnije: stvarao srok pod svaku cijenu, pod cijenu jezične točnosti. U tome kao da ne imaše mjere. Doduše nije bio usamljen u dotadašnjoj i kasnijoj hrvatskoj književnosti u raspojasanu ponašanju prema jeziku, no bilo kako mu i drago, ipak je prevršio dopuštenu mjeru i količinom ovakvih primjera i dubljim posegom u jezik iskrivljujući ga bezobzirno. Zbog ovoga katkada dovodi u nedoumicu jezičnoga stručnjaka da se zapita: što je pjesnik namjerno žrtvovao zbog stiha? Naime nije li gdjegod to dijalektalna crta ili knjiški pjesmotvorski postupak? Na opće zadovoljstvo, pisac je iza sebe ostavio i prozних sastavaka, u njima se izražavao slobodno, neusiljeno, ništa ga nije sputavalo pa se jezikom njegove proze može ustanoviti što je i koliko je žrtvovao stihotvorstvu. Bilo da se izrazio posve slobodno ili ukočeno, izvitopereno - sve je to ipak njegov stil, njegov jezik te ga valja uzeti onakvim kakav je.

Grabovčevi su roditelji u vrlički kraj doselili iz Međara, sela iz blizine gradića Bribira i Ostrovice. I bribirsko-ostrovički i vrlički kraj bijahu tada cjelovito štokavsko-ikavski. Osim

toga što je pisac rođen štokavcem on je to i po odgoju i školovanju. Sa čakavcima je bivao kasnije kao dušebrižnik mletačkih vojnika Hrvata u sjevernoj Italiji. Međutim, ti neuki ljudi nijesu mogli utjecati na jezik svoga učenoga župnika. Stoga je pokoji čakavizam u njegovu djelu čakavskim supstratom naslijeđenim iz rodno-ga govora i plodom čakavske književnosti.

(Napomena: radi lakšega snalaženja donosi se u zagradi iza svakoga podatka broj stiha u kojemu dolazi dotična riječ ili se označuje cijeli stih.)

GRAMATIČKE OSOBINE

GLASOVI

S a m o g l a s n i c i

1.a) Samoglasnik ě. - Na mjestu davnašnjega glasa *ě* općenito je samogl. *i*, međutim, zbog potrebe sroka i duljine stiha opstojе ijekavizmi: *lijep* (31), *dviје* (191), *umiје* (241), *nijesam* (285, 1036, 1333), *priје* (566, 1036), *nijesi* (1144). Ovime je ujedno potvrđeno kako je F. Grabovcu bio znan ijekavski izgovor.

Pored prijedl. *priје* češće biva *prija* (201, 842, 981, 988, 1063, 1261), kako se izgovara u sinjskome govoru. Stvoren je prema *kada, sada, tada, unda*.

Ekavizam je: *celiva* (73, 1355) i *celivanje* (435). Budući da u govoru Sinjske krajine i širega okolnog prostora ne bijaše tada glag. *celivati*, niti opstoji danas, sva je prilika da ga je pisac uzeo iz jezika čakavske književnosti. Teorijski je moguće da je k njemu dospio iz crkvenoslavenskoga jezika jer se u više dalmatinskih crkava glagoljalo. Misu na crkvenoslavenskome služili su svjetovni svećenici, franjevci pak izričito na latinskome, stoga ovu riječ nije mogao izravno preuzeti iz dotičnoga jezika. Uz to treba dodati da se samoglasnik *ě* u crkvenome jeziku izgovarao uvijek *i*. Bit će da bi ga tako i napisao Grabovac da ga je odatle prihvatio.

b) Samoglasnik a. - Mjesto *a* stoji *e* u pril. *tade* (173, 293), zatim je *noćes* (295) te inf. *gledet* (1153). Prilog *noćes* redovan je u sinjskome govoru, tumači se razvojem *ǃ > a > e*, međutim *gledet* je sigurno nastao greškom u pisanju jer inače Grabovac svagdje piše *gledati*. Ovdje ga na to nije silio ni srok.

Prijedl. *doisto* (1275) dolazi prema prid. *isto*, a *otolen* (1359) postao je od *otalen* prema sred. rodu pokazne zamjenice *oto*, tj. *to*, a ne isključuje se ni asimilacija $o - a - e > o - o - e$. Imenica *poladža* (300) < tal. *palazzo* "dvor, gospodska kuća", svakako je dosta rano u ovakvu obliku (uspor. ojk. *Poladža*, kraj Knina); na promjenu je svakako djelovala im. *pòla* - visoka stijena. Pritom valja imati na umu da se u tome kraju kuće grade jedino od kamena, i to u većini od krupnijega, barem njihova prednja strana. Od "va-ca".

Pjesnik redovito rabi vez. *mali/mal* (32, 37, 70, 361, 403, 819, 855, 869, 906, 915 i dr.). Oba su oblika udomaćena i daleko izvan Sinjske krajine. Tomo Matić, priređivatelj "Cvita razgovora", nije znao kako je isti nastao te ga nije niti pokušao objasniti, premda je morao jer je ovaj u pisanu obliku izjednačen s pridjevom *mali*. A jasno je kako nema ni pridjevsko ni imeničko značenje. Veznik *mali* stvoren je udvajanjem tal. veznika *ma* (= ali) i našega *ali*, dakle: $ma + ali > maali > mali$. Inače u bržemu govorenju i ovdje zbog stiha bude *mal*.

Takoder $aa > a$: od *stra* (967) po zamukivanju *h*.

Otpada *a* u vez. *nek* (56, 104 i dr.) i pril. *tud* (175).

c) Samoglasnik e. - Stih 71. glasi: *Dite buduć još nijako*.

No kako je dalje *nejake* (38) i *nejako* (213), vjerovati je kako tu glas *i* stoji omaškom. Potom je *jelin* (171, 184) mjesto *jelen* razjednačenjem $e - e > e - i$. Prilog je *ovde*, kako se danas govori u Sinjskoj krajini, u Grabovca uvijek *ovdi* (286, 1235, 1374, 1397). Zaključiti je da se u njegovo doba tako i čuo.

Zbog stiha je $-e$ dodat vez. *jer, kad i veđ*, i to: *jere* (593, 842, 1027), *kade* (907) i *veđe* (428, 1376).

Iako je pisac odlično vladao talijanskim jezikom, ipak je upotrijebio im. *paiz* < *paese*, "mjesto, gradić". U njegovo se doba tako govorilo na hrvatskome jadranskom prostoru, gdje se čuje još i sada.

d) Samoglasnik i. - Prema svršetku stiha "stade zvati" dolazi idući "kazovati" (1078). Svakako se ne radi o sroku, k tomu ovaj oblik nije ni drugdje potvrđen, zbog toga je mogao doći analogno glag. *darovati*, *milovati* i sl.

Redovito $i > j$ u prez.glag. *ne imati* kada je to zahtijevao osmerački stih: *nejmam* (1065, 1237), *nejmaš* (843), *nejma* (126, 570,

1393, 1465), *nejmamo* (777) i imper. *nejmaj* (155). Da je stih uzrokom promjene odnosno primjene opstojećega, svjedoči podatak: *Ne imamo srca roda* (773).

Infinitiv i glag. prilog sadašnji u proznim su sastavima rjeđe bez krajnjega *-i*, u pjesmama se pak susreću puni i okrnjeni oblici, ovisno o potrebi stiha i sroka. Tako dolazi: *dati - znati, prosliditi - viditi, biti - moliti, dvoriti - govoriti, uputiti - ktiti, proći - doći* i dr. te *poznajući, videći, budući, razumeći, putujući, tugujući, moleći, znađući, misleći* i dr., ali i *klanjat, gledat, uživat, pristat, zborit, govorit, podnosit, učit, izreć* i dr., onda *buduć, želeć, ležeć, pogledajuć, videć, cvileć, bižeć, virujuć* i dr. U Grabovčevo je vrijeme ovaj *-i* već bio izgubljen u njegovu domaćemu govoru. Stih je uzrokovao pune oblike.

Samoglasnik *i* ispada u pril. *kołda* (785, 1318), složen od *koli da*.

Pridodat je *i* pokretnoj neodređ. zamjenici *godi* (64, 667) kako bi stih bio osmerački.

e) Samoglasnik o. - U stihu: *Dite buduć još nijako / te pri-maše svaka jako* (72) biva a mjesto *o* u zam. *svaka*. Jednako je u 622. i 672. stihu. Zatim: *Poslušajte ova sada* (639). Ovdje mora biti "ovo". Vrijedno je pripomenuti kako je zamjena izvršena samo u zamjenicama.

Zamjenica *to* proširena je pridavanjem samogl. *o-*. Čita se: *oto gore jeka staše* (919). Tako je u sadašnjemu govoru Sinjske krajine i daleko uokolo.

Gubi se *o* u prijedlogu *nuto* pa je najčešće *nut* (91, 150, 497, 523, 608, 859). Kako je na drugim mjestima pun oblik, bit će da je zbog stiha.

U sinjskome se govoru bez iznimke steže *-ao > a* na koncu riječi. Isto je u "Cvitu razgovora", npr.: *zabasa* (189), *napasa* (190), *u za šas* (232, 238), *za čovik* (1021), *misa* (303, 570), *razum ka imaše* (776), *blago naše ka je* (797). Ovdje umjesto *ka* treba stajati: *kao što*. Potom je: *moga* (870), *kleka* (897), *doša* (1114). Unatoč ovomu pisac znadijaše i za nestegnut oblik, jer piše: *Imao bi mnogo ređi* (475); *Zanikao meni sve si* (1321); *jer doisto biše znao* (1275); *da bi od nji sva poznao* (1276). Služi se i uzvikom *jao* (776, 1416).

Napomena: O samoglasniku u nema ništa osobita.

f) Prijeglas. - Preglašeni su primjeri instr. jednine: *konjem* (217), *putem* (1093) i *srcem* (517), *morem* (525), ali *gospodarom* (1179). U piščevu domaćemu govoru jedva da i bijaše ovakvih preglašanih oblika. On ih je naučio iz djela hrvatskih književnika.

g) Stezanje dvaju slogova. - U Grabovca su stegnuti zamjenički oblici koji > ki: *stvari ki te* (291), *ki tu biju* (557), *ki u navi* (617); *koja* > ka: *ka je ljubav* (748), u oblasti *ka su mojoj* (1295); *koje* > ke: *i žalosti ke provodim* (494), *žalosti ke naodim* (1056), *stvari ke su* (1421), *ke žalosti jesu bile* (1438); *koju* > ku: *želju nosim ku ditiću* (663). I sada se u govoru Sinjske krajine može rjeđe čuti *ke* > *koje*, što navodi na tvrdnju kako su u piščevo doba to bili češći slučajevi. Svakako čakavski ostatak, ali i svjesno primanje iz djela hrvatskih pisaca iz primorja, čakavaca i štokavaca.

S u g l a s n i c i

2. a) Zubnici d, t. - Glas *d* ispada u glagolu: *stvari koje ne prividi* (7), potom u pridjevu: *gosposke* (67, 1160, 1322) i vez. *kad: Uzmi, dušo, ka t' je triba* (1233). - Prid. *nesričan* (5) i *nesričnik* (1047) stvoreni su prema im. *nesriča*. Skup *st* > *e* u *cablo* (264, 270, 926, 951, 960, 964). U sadašnje je vrijeme isto u govorima Dalmatinskoga zagorja. - Skup *dn* > *n* u prez. *panu* (988).

b) Stražnjonepčanici k, h. - Imenica *kći* ovdje je *čer* (706), no u trećem stihu dalje (709) stoji: *kći mala*.

U početku XVIII. stoljeća glas *h* bijaše iščeznuo u govoru Grabovčeva rodnoga kraja i susjednoga prostora. U najviše je primjera potpuno nestao, drugdje se na njegovu mjestu našao *j* ili *k*. Poznavajući djela hrvatske književnosti u kojima je nalazio glas *h*, pisac ga je nastojao unijeti u svoj jezik. To mu je djelimice i uspijevalo, ali je dosta i kolebao. Nigdje se ne osjeća toliko šarenilo kao u slučaju glasa *h*. Ipak preteže zamukivanje *h*, kako je to bilo u njegovu sinjskome govoru. Tako je *h* izgubljen na početku riječi: *ođu* (660, 668, 670), *ođeš* (796), *ođe* (643, 878), *odi* (1023), *ažje* (1125). Unutar riječi: *malani* (34), *uzdanu* (517, 651, 1087, 1401), *sarani* (539), *usanu* (459), *njiovo* (603), *naodim* (1056), *zaupiše* (1068), *uzdrta se* (1193), *drtav* (1411). I na koncu: *reko* (10, 673, 1176, 1330, 1332, 1443), u *istočni strana* (11), u *ti* (18),

u ti misti (111), od rečeni (81), sad ostanu (459), lipi stvari (605), svakojaki trgovina (606), u nji (714, 1254, 1258, 1260, 1276), stra (975), kada bija (1208), otido (1209), ne ču ja (1286), doteko (1444). Također u lok. množ. slijedećih imenica: po seli (395), na muka (1004), na seli (1207), na vrati (1395), u usti (1459).

Koliko pisac u ovome bijaše kolebljiv, pokazuje pisanje im. *rt/hrt* u stihovima koji dođu jedan iza drugoga: *buduć se s rti klati/ter živinu kad hrt lati* (140).

Osim u navedenu primjeru glas *h* biva još: *hrti* (176), zatim glag. *hoditi* i njegovim složenicama: *hodi* (219, 1173), *hodimo* (576, 620), *hode* (403, 607), *dohodi* (630), *izhodi* (629), *nahodim* (493), *nahodi* (220, 943), *nahode* (403). Uvijek je uzvik: *oh* (461, 815, 908, 1047, 1341), onda *strah* (915), *strahu* (751), *vihar* (521), *uzdrhta se* (815), *hoćete* (817), *hipi* (864), *tih* (845), *suhu* (1149), *hitro* (403), *duh* (285), *duhom* (478).

Infinitiv glag. *htiti*, sinjski *tit*, biva *ktiti* (678), 3. jed. aorista *ktiše* (16, 44, 84, 106, 146, 161, 236, 350, 604, 624, 646, 726, 918, 1100, 1123) i l. *kti* (860, 1137), prid. radni *ktio* (1299), *ktila* (492). Ali: *Ti trgovci Pilu tiše* (495). Dakle, ni u ovome nije stalnosti.

Dodat je pak *h* prid. *orlovit*: *Tu su konji horloviti* (134).

Nedvojbeno je kako F. Grabovac nije posjedovao jači osjećaj za glas *h*, niti je znao gdje mu je uvijek mjesto po etimologiji. Nije ga naslijedio u svojemu rodnom govoru, međutim nalazio ga je u drugih književnika i želio ga je upotrijebiti gdje mu se činilo da mora biti.

c) Usenenik m. - O njemu ništa osim da je umetnut ispred *p* u primjeru: *U Egimptu Josip kako* (1131). U proznome sastavu "Izkazanje kralja i kraljestva ugarskoga" na str. 236. piše *Karam-bej*. Ispravno je pak *Kara-bej*. Ovdje nije pomogla Grabovčeva učenost, prevladala je domaća govorna navika. I sada u tuđicama ispred *p*, *b* unutar riječi u sinjskome govoru ulazi katkada *m*. Kaže se npr. *oktombar*, *Sumpeta* (na Braču).

d) Usnozubnici v, f. - U južnim ikavsko-štokavskim govorima ne opstoji glas *f*. Na njegovu mjestu biva *p* ili *v*. Koliko mogah ustanoviti, starija je zamjena *p*, ali je u odnosu na zamjenu *v* brojem osjetno manja. Unatoč tomu što se Grabovčevo osobno ime pisalo *Filip*, njegov se junak naslovljene pjesme zove *Pile*, ne

File, kako bi se inače očekivalo. Dalje je karakteristično da pisani osnovni oblik dođe u stihu: *Zdrav, Filipe, novi sinu* (793). Bilo bi sasna na mjestu "Pilipe", međutim pisac je ponijet pisanom izvornosti, neke vrste službenošću. Prihvatio nametnutu stvar.

Jednako kao i *h* pisac je uzeo sa strane i glas *f* koliko je to mogao, naravno. Tako skup *hv > v > f*: *zafaliti* (44), *fali* (504), *fale* (999), *fala* (993, 1478), *prifati* (977), *fataj* (1234).

U Grabovčevu je rodnome kraju glag. *obeselit*, u "Cvitu razgovora" također: *obeselit* (299), *obeseli* (327, 517, 732, 785, 790, 1431).

e) Tekući l, n. - Glas *l* na koncu stoji u prid. *nagal* (529). Iz zavisnih padeža zavučen je *o < l* u nom. jed. u *vladaoc* (581). Glas *l > lj* u im. *moljba* i *žaljba* te u pril. *dolji*. U sinjskome je govoru u naše vrijeme *moljba* i *žaljba*, ali samo *doli*. U navedenim je imenicama *lj* ponajviše zbog glasa *b* i donekle jer je u prid. trpnome *moljen*, *žaljen*. U pril. *dolji* bit će *lj* zbog nevješta ikavljenja (i)jekavskog oblika *dolje*.

Zbog sroka ispada *l* u ak. množ. imenice *uza* (= uzao): *prozri moje gorke suze/i razdraži ove uze* (1063).

Namjesto *n* biva *m* u pril. *izvam* (251).

Skup *mn > ml* u aoristu glag. *mniti*. Tako je: *mlide* (264, 272), *mliše* (1070).

f) Piskavci c, z, s. - Stih se 171. čita: *Kad u črnu goru biše*. Ovdje dakle iskonski skup *čr*. Budući da je usamljenom pojavom u čitavu Grabovčevu književnom djelu, jer svagdje piše *crn*, stoga se treba držati greškom u pisanju.

Pred zavisnim padežima osobne zam. *on*, dakle ispred *nj*, beziznimno prijedl. *s > š*, npr.: *š njom* (31), *š njime* (49), *š njima* (158), *š njom* (722), *š njegov* (855) i dr.

g) Strujnici ž, j. - Zamjena *ž > r* ogleda se u prezentu glag. *moći*. U sinjskome su govoru češći zamijenjeni oblici, također i u F. Grabovca. Ovdje je: *moreš* (4, 503), *more* (634, 724, 763, 801, 840, 910, 996, 1220, 1452). Ali biva i *može* (36, 1223, 1409) i okrnjeni: *ne mož'* (1022) te *prinemože* (1410).

Skup *jd* postoji u: *dojdoše* (404, 528, 640, 701), *izajde* (272, 985, 940), *izajdimo* (99), *izajdoše* (186, 403, 405, 410), *zajde* (41, 905). Nema sumnje kako se onda ovako govorilo u Sinjskoj krajini, ali su se počeli javljati i jotirani oblici. I to: *dođe* (78, 301, 1488), *nađe* (1094), *pođe* (302), *prođe* (77, 1487), *zađe* (1093).

Dodati je 3. jed. prezenta: *ide* (271, 1482). Ako je možda i zbog sroka (*ide - mlide, side - ide*), ipak je dokazom da je pisac znao i ovaj oblik. Usporedno je: *idem* (1, 159), *ide* (881), *idu* (715) te *iduc* (1007). Navedeni su općeniti u sinjskome govoru.

Glas *j* pridodat je množinskom obliku osobne zam. on: *ji* (tj. *ih*, 144, 1266), *jih* (129), *jim* (42). U govoru Sinjske krajine čuje se samo produljen oblik.

Po zamuknuću glasa *h* u međusamoglasničkome položaju ušao je *j* razbijajući tako nastali zijev. Ponajviše je to u 3. imperf. množine: *biju* (557, 744), *činjaju* (737), *držaju* (45, 735, 1127), *imađaju* (747), *prolađaju* (85), *provađaju* (1213), *rastavlđaju* (743), *znađaju* (748). Također u im. *vijar*. Stoji br. *dvanajest* (78), kako se stvarno izgovara.

h) Palatalizacija. - U Grabovčevu su jeziku provedene obje palatalizacije u najvišem stupnju. Jednako kako je u njegovu domaćemu govoru. To se posebno ogleda u II. palatalizaciji. U njega je: *danci* (85), *oblaci* (469), *majci* (89, 878), *sluzi* (1271), *ruci* (1296), *divojci* (1380). Samo je iznimka: *tugi* (202), no pri koncu je pjesme *tuzi* (1273).

OBLICI

I m e n i c e

1. Imenice muškoga roda. - Pozornost privlači vok. jednine u stihu: *Zdrav, Filipe, novi sinu/sad veselje nam obsinu* (794). Analogan je oblicima *gospodaru, kopaču, pisaru* i sl., inače je zbog sroka. Od im. *dan* nominativ je množ. *dni* (428, 1216, 1479). U naše je doba u Sinjskoj krajini jedino uz brojeve *dva, tri, pet* i *šest*, npr. *dva dni, tri dni* itd.

Općenit je kraći oblik množine: *hrti* (176), *lavi* (176, 456, 925), *glase* (194, 211), *plađi* (381), *risi* (457, 925), *vuci* (457, 965), *listi* (675). Dulji je tek u *valovi* (533). Podjednako je stanje u Grabovčevim proznim sastavima. U njima su npr. *rati, kralji, bani, kipi* i dr. I danas je u sinjskome govoru rijetka duga množina. - Pribilježujem uzgređice kako je im. *list* zbog sroka dvaput među i-osnovama (679, 1375).

U genitivu je množ. \emptyset morfem: *od trgovac* (600), zatim stari dat. *trgovcem* (325, 1186, 1254) te instr. *novci* (641), *rti* (199), *ljudma* (1274). *Ljudma* se može čuti i sada.

2. Imenice srednjega roda. - Stari je lok. množine u primjerima: *po seli* (395), *na seli* (1207), *u ti misti* (111), *na vrati* (1395), *u usti* (1459). Naravski, na kraju je zamuknuo *h*.

3. Imenice ženskoga roda. - U stihu "od potrebi koja biše" (1099) imenica je *potriba* prešla među *i*-osnove. A također i im. sred. roda *plede*: *To u sebi stamisleđi/uzimāše svoji pleđi* (809).

Stari je dat. množine u: *slugam* (165) i *tugam* (166).

Očuvan je stari lok. u 1004. stihu: *bi na muka kano krivac*.

Dakako, nestao je krajnji glas *h* u *mukah*.

Namjesto instr. dođe dativ: *a groznim se suzam pere* (274).

I stari instr.: *obliva se vas suzami* (952).

Zbog sroka je nom. mjesto instrumentala: *valja slidit s trgovina/ne moremo dat novina* (1219). Da slučajno stoji "trgovinom", moralo bi i "novinom".

Z a m j e n i c e

U Grabovčevu je jeziku nazočna većina zamjениčkih osebina govora Sinjske krajine. Na prvome je mjestu čuvanje starine. Evo zanimljivih slučajeva:

1. Osobne. - Instr. množine zam. *ja* glasi *namī* (134, 501, 504, 658, 675, 834) i *nama* (662), potom *vi - vami* (1237, 1243), *on - njima* (1105); od *ona* dat. je *njojzi* (26, 106, 345, 1371, 1381, 1391). - Dat. jednine od *on* biva i s naveskom *-ka*: *njemuka* (1332), akuz. množ. *nje* (183).

Potvrđen je instr. *sobom* (745). Nema oblika *sebo*.

2. Posvojne. - Lok. jednine *moj - mome* (1314), dat. *svoj - svome* (1246), ali lok. *svojemu* (1366). *Mome* i *svome* pisac nije našao u domaćemu govoru, preuzeo ih je od drugih.

Genitiv 3. jed. označuje posvojnost: *njeg dobrota* (19), *nje liposti* (22), *nji odluke* (1031), *nji pastiri* (1069). Potvrđen je i mlađi oblik: *njiovo vrime* (603). U proznim je sastavima redovito "njišov", kako se u njegovo doba općenito već i izgovaralo u sinjskome kraju. Bez sumnje su genitivni oblici plodom lektire, odnosno primljeni su iz djela starije hrvatske književnosti, ovdje su pak uneseni zbog stiha.

3. Pokazne. - Među njima nije nikakva novija crta. Nom. jed. i množ. 1. lica samo je *ovi*, npr.: *priko mora ovi leti* (311); *ovi k moljbi ne pristaše* (1041); 2. lice je *ta*: *ta ga plemić* (624) i 3. oto: *oto ti ga* (695), *oto ditić* (700), *oto smrtne* (978), *oto t' smrcu* (1053). - Samo je *taki - taka*: *čovik taki* (1036), *takog plača* (197), *take tuge* (41), *taka se* (343), *take sriće* (846).

4. Upitne. - Vrijedno je upozoriti na Grabovčev jedinstven oblik *tko*: *tko će znati* (762), *tko će reći* (766), *što tko pati* (768), *tko poznaje* (1243), jednako neodređeni: *nitko to ne more* (762), *nitko ne ću* (1243). Međutim, *svak dohodi* (630). I onda i sada u njegovu je kraju: *ko i niko, svak*.

Biva *što i šta*: *što tko pati* (766), *šta je* (1419). Oba su se mogla čuti u Sinjskoj krajini.

Stegnuti oblik *ka* < *koja* stoji mjesto *što*: *Da je tebi tužnoj znati/ka podnese ovo tilo* (1490).

PRIDJEVI

S obzirom na piščevo svećeničko zvanje pretpostaviti je da je prihvatio učevan oblik pos. pridjeva od im. *Bog*. Tako je: *u strahu Božjem* (751), *u ruke Božje* (756). Naime u njegovu je domaćemu govoru: *Božiji*.

Od prid. *lako* samo je komp. *lašnje* (684, 758), kakav je u sinjskome govoru.

Neodređeni oblik biva namjesto određenoga: *i bogatu i ubogu/maļ najveće dragu Bogu* (70). Ovo je izrazitija osebina govora Sinjske krajine i okolnih govora.

GLAGOLI

1. Infinitiv. - Još prije pojave Filipa Grabovca u njegovu je domaćemu govoru supiniziran infinitiv. U Grabovčevoj je prozi infinitiv gotovo uvijek potpun, u pjesmama pak i supiniziran, ovisno o potrebitu broju slogova u stihu. Na primjer: *Iskazanje idem dati/nek se svitu bude znati* (2); *Daj mi, Bože, prosliditi/što je, reko, za viditi* (10); *Poslužiti i dvoriti/to uđaše govoriti* (66);

Ja se idem malo proći/večeras ću k tebi doći (160). Zatim okrnjen: *dobro svakom činit ktiše* (16); *mali pristat k tom ne ktiše* (146); *dite majci zborit stade* (151). I također: *Stade cvilit i plakati/svakojako jaukati* (186).

2. Prezent: - Opaža se slijedeće: *Provađaju žalost svoju* (1213). Pored oblika *izvožit, prinosit* i dr. u sinjskome govoru opstoje usporedni *izvažat, prinašat* te je Grabovac uporabio tu drugu mogućnost. Zatim je: *Nitko ne ću da to znaje/ni da mene tko poznaje* (1243). Oblik je *znaje* umjetan, stvoren je da se sriče s *poznaje*.

S im. *pokoju* sriče se 3. mn. *stoju* (1497), no izvan sroka je *tražu* (188). Oblični morfem -u mjesto -e u sinjskome govoru nije rijedak. Samo je prez. *živen - živeš ...* Isto u Grabovca: *kako živeš, jadno tilo* (1049).

3. Futur. - Kada nije napisan subjekt ili je iza glagola, obje su sastavnice skupa: *povešću te ja u dvore* (296); *Tu gospoja stade cika/u nas biće teška vika* (1210); *zatim vrime imaćemo/dite majci pridaćemo*. Međutim zbog stiha nađe se i pun infinitiv: *imati ću, biće moje* (316); *cviliti će tako vika* (424); *dobar tebi ja biti ću/Imati ćeš sriću bolju* (494).

4. Aorist. - Pisac se mnogo služi aoristom, no s morfološkoga gledišta odudara onaj od glag. *ostati* koji je u "Cvitu razgovora" *ostanuti*: *Sad ostanu kao drvce* (460); *Sa svim srcem on uzdanu/pa divicu vapit stanu* (518); *ostanuše izvan svisti* (831); *ostanuše svi veseli* (432). U sinjskome je govoru njegov aorist: *osta/ostado/-e ... ostaše/ostadoše*. Ne bi se moglo reći da je uzet iz domaćega govora, prije će biti iz jezika narodnih pjesama.

5. Pridjev radni. - Pridjevi radni muš. roda na -ao u Grabovčevu sinjskome govoru končaju na -a, jednako i u "Cvitu razgovora": *zabasa* (189), *napasa* (190), *moga* (870), *kleka* (897), *doša* (1114), *reka* (1163). Ali bude i potpun: *imao* (475), *zanikao* (1321), *znao* (1275), *poznao* (1276).

6. Prilog sadašnji. - Gdje je to tražio stih, prilog sadašnji je cjelovit i ujedno krnj: *poznajući* (20), *budući* (139), *videći* (181), *moleći* (289, 851, 1372), *razumeći* (293), *misleći* (317, 809,

896, 980), *putujući* (526), *viseći* (979), *mruci* (1015), *plačuci* (1077), *gledajući* (1142), *grleći* (1355), *govoreći* (1401) i također: *buđ* (71, 131), *prikazujuć* (738), *izreć* (763, 870), *želeć* (862), *videć* (1031), *cvileć* (1032), *izać* (1052), *bižeć* (1083), *iduć* (1107), *prolivajuć* (1352). Punih je 18, krnjih 12. Prema potrebi pisac je koristio obje mogućnosti. U njegovu domaćemu govoru prilog sadašnji je bez krajnjega *-i*.

PRILOZI

Prilog *još* produljen je naveskom *-er*, npr.: *Jesu l' jošter u životu* (1201). Potom u retku 1312, 1336, 1345. U današnjemu je govoru Sinjske krajine jedino *još*. No među domaćim su živim prilogima ovi što bivaju u Grabovca: *triba* (476, 873, 1233, 1337, 1362), *otle* (1103), *otolen* (1359), *vanka* (99, 1179, 1305), *prija* (842, 881, 988, 1063, 1261). Osim *tu* dolazi i *tute* (131, 298, 358, 416, 585, 907, 969, 989).

I priloški komp. *veće* umjesto *više*, npr.: *Tako Pile veće puta* (849); *Veće puta kti ga zvati* (1137); *Primećaje jošter veće* (1345). Jednako superlativ: *i bogatu i ubogu/mal najveće dragu Bogu* (70); *ćer najveće imadiše/prem najveće da imade* (107).

Izvan su unijeti prilozi: *simo-tamo* (179) i *sjutra* (1026).

PRIJEDLOZI

Iz sinjskoga je govora prijedl. *brez* u rečenici: *pak brez tebe sad ostala* (466). Nigdje nije potvrđen *bez*.

Prijedl. *radi* stoji mjesto *zbog*: *Gospe draga od milosti/rad veselja i žalosti/koju, draga, imala si* (521); *da mi hoćete i želite/i za sina meni velite/mal molim te kako boga/klanjam ti se radi toga* (820).

VEZNICI

U govoru Sinjske krajine nije poznat vez. *ili*, na njegovu je mjestu *ali*. Jednako i u Grabovčevu jeziku: *Jao, dušo moja, Pile/*

al odniše tebe vile/ali vijar teb' odnese/na daleko da ponese/al u sinje more stavi/al razdriše tebe lavi (456); držaju ga kako sina/al jednoga gospodina (1128).

Zbog osmeračkoga stiha ispada vez. *već* ili *nego* u rečenici: *ostanuše izvan svisti/nije drugo piti, isti* (832).

TVORBA RIJEČI

Filip se Grabovac rijetko trudio da bi stvorio koju novu riječ. Što radi potrebe stiha, što inače, izveo je ove riječi u pjesmi "Od Pile": *bogatae* (13), *lovak* (239), *pogiblija* (539, 983), *grubava* (674), *orlovit* (133).

SINTAKSA

P a d e ž i

1. Genitiv. - a) Posvojni gen. biva uz imenicu bez dodatka: *Odleziše Pile sluge* (181); *žalost Pile tko će znati* (762); *jezik Pile gdi govore* (1183); *konj ga nosi /u/ mora strane* (243); *al to dila biše vruga* (448); *majke tuge vele dosti* (335); *čudo biše to gospoje* (1136); *roda ne ču ja glasova* (1286); *sin ja, reko, da težaka* (1330).

Naravski, ovakva genitiva ne bijaše u govoru Sinjske krajine, niti opstoji u naše doba. Uvjetovan je potrebom osmeračkoga stiha, a stvoren je isključivo pod utjecajem latinskoga i talijanskog jezika, na kojima je pisac dobroano uzgojen.

b) Uz glag. *tražiti* i *vidjeti* dođe objekt u genitivu premda inače imaju objekt u akuzativu: *Tu svitlosti nije bile/da po gori tražu Pile* (183); *Drugo nije nego želja/da bi' vidio prijateljā* (1310). Ovakva uporaba nije rijetka u sinjskome govoru.

c) U govoru Sinjske krajine biva gen. namjesto lokativa. Isti je u Grabovca u primjerima: *u ti strana biše prvi* (18); *biće blago u ti strana* (698).

d) Otpadaju prijedlozi *do*, *iz*, *na*, *od*, *za* uz genitiv zbog stiha: *Konj ga nosi /na/ mora strane* (243); *cviliti će tako /do/ vika* (424); */Iz/ svega srca tu uzdanu* (263); *Rastavi se /od/ mog*

temelja (687); *Ne imamo /od/ srca roda* (773); *tuge /sa/ srca sve obali* (503).

2. Dativ. - Uz glag. *kretanja* ovdje je izostao prijedl. *k*: *vodićemo tebe /k/ dvoru* (456); *Kad li Pile /k/ dvoru dođe* (717). Ali u iduća dva stiha (718, 719) nastavlja: *sve nagrnu, k njemu pođe/Divičica k njemu izleti*.

3. Akuzativ. - U primjeru "Kad u svoja mista biše" (645) stoji akuzativ na mjestu lokativa, a mjesto instrumentala u "Činjaju ga gospodara" (737). Moguće je kako je u zadnjemu slučaju ispušten prijedl. *za*.

Ispao je prijedl. *u* u rečenici: */U/ gustu šumu njegovese* (247).

4. Vokativ. - Iz narodne je pjesme preuzet vokativni oblik u nominativnoj službi, i to im. *vuk*. To je: *U gorici vuče vije* (927); *da g' ne vidi gladan vuče* (938); *Kad zavija mrki vuče* (945).

Imenice *brat* i *bratac* ostaju bez padež. sufiksa u vokativu: *Smiluj mi se, bratac slatki* (1035); *smiluj mi se, brat medeni* (1038). Bit će stoga izjednačen s nominativom što je ovo vokativ molbe i zaklinjanja.

5. Lokativ. - Izricaj "po sebi" mjesto "od sebe" redovan je u govoru Sinjske krajine, a potvrđuje ga i Grabovac u rečenici: *konj po sebi svuda hodi* (219).

6. Instrumental. - Bez prijedloga *sa* jesu instrumentali: *Majka /sa/ sinkom u komori* (46); *sastaviti /sa/ zemljom tilo* (1496). To je zbog toga da u stihu ne bi bio više jedan slog. A naprotiv, ovdje je suvišan prijedl. *s*: *Kad ga s okom ne gledaše* (148); *S konjem ne zna vladat* (217); *S konjem vladat ne umije* (241).

IZ SINTAKSE VREMENA

Pišući u osnovi govorom svoje Sinjske krajine, Grabovac se uvrstio među hrvatske pisce XVIII. stoljeća koji u tome bijahu jednostoljetnim pretečama književnika Hrvatskoga preporoda. Njegova se upotreba glagolskih vremena u veliku postotku poklapa s istom u suvremenome književnom jeziku. Zbog toga se ostaje osvrnuti tek na nekoliko posebnosti.

a) Poglavitito prema tal. jeziku stoji prijedl. za pred infinitivom: *što je, reko, za viditi* (10); *za viditi nje liposti* (22); *za uživati te pokoje* (120).

b) Prezentski aorist biva u rečenici: *kog u lovu izgubiste/ evo sada njeg vidiste* (1440). Trebalo bi reći: *sada ga vidite*.

c) Krnji futur, bez prez. člana *će*, nalazi se u stihu: "Ajme", reče, "zvir izisti!" (252). Uzrokom je svakako osmerački stih.

d) Svršeno-nesvršeni prez. pomoćnoga glag. *biti* s inf. drugoga glagola posjeduje imperativno značenje: *Nek budete dobro znati/ ti si otac, ovo mati* (1435).

e) Evo i primjera relativna futura: *Zatim danak proće treći/ događaj će biti veći* (890). Ovdje se kazuju minuli događaji.

RIJEČI POSEBNA ZNAČENJA

Kako je rečeno, Grabovac pišaše jezikom svojega kraja. Stoga valja protumačiti značenje stanovitih riječi što ga imaju u sinjskome govoru. Tako *knjiga* (1378) označuje *pismo* kao vijest; *prvo* (959) stoji mjesto *prije*; *proći se* (159) = *provesti se, otići na izlet; živjeti lagodno*. Zatim zamj. koji biva u značenju *kakav, koliki, velik*, npr.: *Ti na srcu nejmaj tužbe/vidiš sa mnom koje družbe* (156).

Glag. *sisti* uz drugi glag. koji mu je objektom ima značenje *pošeti*. Primjer: *Draga Pilu pitat side/Kud po svitu, dušo, ide* (1481).

TUĐICE

U naslovljenoj se pjesmi nalazi manji broj tuđica. Najviše ih je pisac prihvatio iz domaćega govora. Dakako, većina ih potječe iz talijanskoga jezika, ostale udoše njegovim posredstvom. To su: *ma* (42, 476 i dr.) = ali; *komora* (47, 1098, 1315) = soba, izba; *devot* (53) = pobožan; *trpeza* (104) = stol; *tanci* (125) = plesovi; *ajme* (231) = jao; *porti* (305) = luke; *paiz* (306, 1251) = mjesto; *ponistra* (351, 711) = prozor; *štirati* (573) = procjenjivati; *spiza* (574) = opskrba, kupovina; *nakrcavati* (602) = utovarati; *nava* (530, 534, 535, 609, 618) = lađa; *skerlet* (1126) = čohana odjeća; *pijaca* (1180) = tržnica; *lemozina* (1477) = crkveni milodar.

Filip Grabovac pišaše ustaljenijim pravopisom, u osnovi morfološkim, ali ga nije provodio do kraja. Tako u većini složenih riječi ostaju neizmijenjeni prijedlozi na *-b*, *-d* i *-z*, npr.: *obsinu* (794), *odpada* (4), *odkada* (1215, 1493), *odpratiđu* (1150), *odkuži* (1381), *odkuda* (1111, 1249). Također i udvojeni: *oddanuti* (1223), *oddili* (1245). Zatim: *izkazanje* (1), *izpokoži* (588, 1111), *izhodi* (629), *izkazat* (646), *izkazati* (724, 1393), *izpod* (1091); *razčini* (599, 836), *raztavi* (687), *razcvili* (1360); *uzkoži* (964), *ustade* (1103).

A pored ovoga pak: *iskazati* (36), *raztavi* (1493). Kao primjer nesustavnosti može poslužiti 3. prez. jed. *raztuži* (1195) i *raztuži* (1221). I prijedl. *s* koji je pisan *z*: *z gospodarom* (1179) i *z gospodom* (1181). Na ostalim je mjestima *s*.

S u m m a r y

LINGUISTIC PECULIARITIES IN "CVIT RAZGOVORA",
BY FILIP GRABOVAC

The Croat poet Filip Grabovac lived early in the 18th Century. He was born in the village of Vrlika near Sinj in Dalmatian Croatia. After completing his theological studies, he took his vows and became a Franciscan friar. Later he acted as a field priest to Croat troops in Venetian service in Northern Italy. He published a book of prose and verse "Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga". Literature was for him a guardian of good customs in accordance to Catholic morals and the national identity of the Croats. He was a staunch patriot and was put to trial, sentenced and jailed. He died in Northern Italy.

He wrote in the language of his country, i.e. in the Štokavian dialect with Ikavian pronunciation. He enriched this dialect through the introduction of some forms and words from older Croat poets writing in Štokavian and Čakavian. He was also strongly influenced by national Croat poetry. His language is rich and appropriate for the epic genre.

In his book of poems, "Od Pile" is the longest piece containing 1498 lines of verse. Most are decasyllabic, others have nine syllabs.

The author investigated the language of this poem: phonetics, morphology, syntax and semantics. He quoted foreign words and orthographic peculiarities. There is nothing new in new words, therefore the formation of these words has not been considered. Thus, this "pars pro toto" is also a liability for his language. His language was instrumental at that time to the deca-syllabic verse as well as for the rhymes. His "licentia poetica" is somewhat exaggerated but understandable. In nouns there are some older forms, though his idiom is generally that of the modern Croat language, or in accordance to it.